

FINTA GÁBOR –
SZÉNÁSI ZOLTÁN

Bodnár Györggyel

I. rész

A Vigilia 2005. karácsonyi körkérdésére adott válaszában írta: „Az én nemzedékem számára — amely az egyetemet 1947-ben, a felnőtt életet pedig 1952-ben kezdte el — a kereső belső békét nem az alapeszmény megingása, hanem a történelmi bűnösség tudata bontotta meg. Aki szereplője is volt a korszak tragédiájának, hiába cselekedett jól embertársaival önkörökben belül, a történelem betört egyéni életébe, s bűnössé tette, miközben a politika korszakos döntéseiből kizárta.” Ön Karcagon született, katolikusként a város református gimnáziumába járt, majd 1947-től a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészkarára, ahol 1952-ben szerzett magyar-angol szakos középiskolai tanári oklevelet. Egyetemi éveit alatt — 1950-ig, megszüntetéséig — az Eötvös Collegium tagja volt. Hogyan tört be a történelem az Ön egyéni életébe?

Kétszer is betört. Először, hogy hozzászoktasson: a történelem nem úgy működik, ahogy a történelemkönyvekből tanultuk, ahol a csaták rendszerint a lakosságtól elkülönítetten zajlottak le, vagy ha utána a hadseregek végig vonultak is a civil életben, azt azért tették, hogy sarcot szedjenek, hogy nőt szerezzenek. A második világháború már teljesen megszüntette a front és a hátszág közötti különbséget. Például az én szülővárosom, Karcag, mindaddig távol volt a háborútól, amíg a szovjet hadsereg Magyarországra nem lépett, és már október 7-én bevonult Karcagra, és pedig harc árán, mert a németek ellenálltak. Ezt én úgy éltem át, hogy egész családkunk egy bunkerben helyezkedett el, összesen kilencen voltunk, mi hatan, édesanyám nőtestvéreék pedig hárman. A város a háború idején elrendelte, hogy mindenki építsen egy Z alakú bunkert az udvarába. Miután az én édesapám pályamunkás volt, használt szolgálati talpfa járt neki. A kitermelt földet, a Z alakú bunkerből ráraktuk a talpfarendszerre, és így egy tényleg golyóbiztos bunkerben dekkoltunk, amikor a két hadsereg, a német és a szovjet, szóról szóra a fejünk felett küzdött. Nos, Isten úgy rendezte, hogy ezen a napon óriási trópusi zápor hullott Karcagra éppen a harcok kellős közepén. Ez befolyt a golyóbiztos bunkerbe, és bennünket kiöntött, mint az ürgéket. Úgyhogy a kilenctagú család szaladt kifelé a gödörből a legközelebbi ajtóig, és úgy néztünk ki, mint egy raj, amelyik menekül. Bizonyára ezért, utánunk lőttek egy tankágyúval. A tankágyú nagyon jól volt célozva, az eresz alá tartott azzal a tüzéri elgondolással, hogy amikor ez az ív becsapódik, pont minket találjon el. Egyet nem tudott a tüzér, hogy az eresz alatt egy méterre helyezkedett el a mennyezet abból a célból, hogy a padláson terményt lehessen tárolni. Amikor tehát a golyó behatolt az eresz alá, az nem a konyhában robbant, hanem a padlásterben. Hát ezért vagyok én most itt, és azért beszélgethetünk, mert megmaradtam. Ez a drámai kezdete volt a történelem behatolásának.

A második világháború után, amint közismert, a győztes Szovjetunió az általa meghódított területekre rákényszerítette a maga rendszerét, tehát egy-két-három év átmenet után Magyarországon létrejött a szocialistának nevezett állam- és társadalmi szervezet, s ebben a történelem már nemcsak az életembe, hanem a tudatomba is behatolt. Karcagon én még teljesen szabad ember voltam, és ösztöneimet követve egyáltalán nem óhajtottam semmiféle politi-

kai formáció tevékenységében részt venni. Ezzel szemben, amikor 1947-ben felvettek az Eötvös Collegiumba, egy év múlva azt tapasztaltam, hogy belesöpöpentem a politikai harcba. Ennek a 47-es évfolyamnak egy évnyi boldog idő jutott. Ekkor még átélhettük, hogy milyen volt a hajdani Collegium a maga liberális eszméjével, aszketikus visszavonultságával, munkára koncentrált életformájával. Egy év múlva azonban lecserélték az igazgatót, Keresztury Dezsőt, odahelyezték Lutter Tibort, aki különben angol szakos professzor volt, tagja a Kommunista Pártnak, és állítólag a perekben angol tolmácsként is szerepelt, tehát elkötelezett kommunista lehetett. Nem ő találta ki, de ő hajtotta végre azokat a politikai változásokat, amelyek azután a Collegium életét megzavarták, és kiforgatták önmagából. A határozatokat valahol magasabb szinten bizonyos testületek hozták meg. Akármilyen jóindulatú ember kerül az Eötvös Collegium élére, lényegesen akkor sem tudott volna változtatni a folyamaton, képtelen lett volna elérni, hogy a régi Eötvös Collegium a maga liberalizmusával, elit szellemével megmaradjon egy olyan rendszerben, amelyik a liberalizmus ellen harcol, s nem ismeri fel az elitnevelés szükségességét, hanem éppen egy monolit ideológiát erőltet. Ez volt az alaphelyzet. Ezen persze lehetett volna úgy könnyíteni, hogy a vezetők ne hajtsanak végre embertelen „vérengzéseket”. Sajnos mindig volt, minden társadalmi egységben található olyan emberek, akik nemcsak a történelmi kényszereket követik, hanem belülről is valamilyen radikalizmus működik bennük. Az Eötvös Collegiumban is volt néhány ilyen ember, és ennek az lett a következménye, hogy a második évtől kezdve nagy harc dúlt a Collegiumban az úgynevezett kommunista frakció és a — mondjuk — jobboldali irányzatú kollégisták között, és ez a nagy harc oda vezetett, hogy szabályos inkvizíciós pereket rendeztek, s a Collegium nagyon sok, nagyon értékes emberét kizárták. De nem egyszerűen csak kizárták őket, tehát engedték, hogy kiváljanak a Collegiumból, hanem megszegyenítő körülmények között tették ezt. Erről beszéltem, amikor azt mondtam, hogy ez már nemcsak az egzisztenciáját érintette az embernek, hanem a tudatát is.

1948-ban ugyanis én is beléptem a Kommunista Pártba, és ennek két indítéka volt. Volt egy személyes, tehát emberi, és volt egy társadalmi, szociológiai háttere. Az utóbbit könnyebb megmagyarázni: az én édesapám pályamunkás volt, és éntőlem elvárták, hogy annak a politikának az oldalára álljak, amelyik — programjában legalábbis — a munkás embereken és a szegény parasztokon akar segíteni. Akkor még én — legalábbis személy szerint — egész nemzedékemhez hasonlóan semmit sem tudtam az akkori kommunizmus, a sztálinizmus bűneiről, környezetem baloldali többsége sem látott a politikai kulisszák mögé. Amint már mondtam, ha egyéni vágyaim érvényesülnek, akkor én nem lépek be a pártba, mert nem akartam semmiféle politikai

munkában részt venni. Azt, hogy 1948-ban beléptem, erkölcsi kényszerérzéssel magyarázom. De ezt történelmileg esetleges körülményeim is irányították. A Collegium családokra volt beosztva, s az én családapám Pándi Pál volt, aki kemény kommunista kritikussá és irodalomtörténésszé vált. 1948 előtt azonban ő is átmeneti állapotban volt, csak ő nem a katolicizmus felől közelített a kommunizmushoz, mint én, hanem a cionizmusból. Tekintettel zsidó sorsára, az ő belépése a kommunista pártba számomra történelmileg érthető következtetés volt. Pándi azonban nemcsak magát győzte meg, hanem engem is szívósan agitált, és amikor a berlini válság bekövetkezett, elébem állt és azt mondta: „Gólya, most már nem játszhatja tovább a hamleti szerepet, döntenie kell, hová áll”. Akkor elmentünk az egyetemre és beléptünk a pártba. Ennek kettős következménye lett. Az egyik, hogy — akármiképpen akarja magyarázni az ember utólag — aki kommunista párttagként végigcsinálta a Rákosi-korszakot, annak vállalnia kellett és kell a történelmi felelősséget. Tehát akár tudta ezt eleinte, akár nem tudta, a későbbiek folyamán, főleg amikor már utólagos ismeretekkel tudtunk visszatekinteni múltunkra, erre a következtetésre kellett rájönnünk. Én magam is eljutottam eddig a következtetésig, és ezt elég korán megírtam Fodor András *A Kollégium* című naplókötete számára, s már akkor rájöttem, akárhogy magyarázom a múltamat, a történelmi felelősséget vállalnom kell, s bármit mondok, utólagos mentetetőzésnek látszik.

Van azonban ennek a problémakötegnek egy másik oldala is. Más kérdés ugyanis, hogy az embernek személyesen milyen köze volt ahhoz, ami utólag történelmi bűnnek számít. A magam mérlege szerint, és Fodor András naplója szerint is, én nem kellett vállalnom inkvizíciós szerepet, én nem voltam senkinek a vádlója. Igyekeztem kimaradni a személyes ügyekből. Ezt, megvallom őszintén, részben a szerencsémnek köszönhetem, mert nem is kértek fel: alacsonyabb évfolyamos voltam, mint azok, akik ítéleztek a kollégiumi perekben. Másrészt pedig én inkább vállaltam az opportunizmust, mint a nyílt kiállást ezekben a vitákban. Természetesen lehettem volna bátrabb, meg lehettem volna ellenálló, tény azonban, hogy a lavírozást választottam. E mögött pedig az húzódik meg, hogy az én életem fő célja az egyetem elvégzése volt. Egész széles családban én voltam az első, aki eljutott az egyetemig. Egy-két rokon legfeljebb a négy polgárit végezte el. 1950-ig a lassan elhaló kollégiumban éltem, ekkor kiköltöztem, és albérlő lettem. Így fejeződött be egyetemi korszakom, szabályosan el tudtam végezni egyetemi tanulmányaimat.

Az Eötvös Collegiumról szóló interjú-kötetben, amelyben Kelevéz Ágnes engem is megkérdezett, messzebbre tekintő választ adhattam párttag-múltam kérdéseire. Ezt a magam summájaként itt sem nélkülözhetem: „Az eltorzult kommunista mozgalomnak,

a sztálinizmusnak éppen az volt az egyik fő bűne a saját tagjaival szemben, hogy elvette tőlük a baloldali választás lehetőségét. Olyan gyerekkor után, amit én átéltem, valószínűleg normális politikai viszonyok között is baloldali gondolkodású leszek. A torzulás következménye az volt, hogy a Collegium világa polarizáltan kettévált, s a normálisnak látszó jobboldaliakkal szemben az inkvizítor kommunisták álltak. Holott valószínű, hogy a jobboldaliak is különbözőképpen gondolkodtak, s voltak közülük olyanok, akik a mai pluralista rendszerben akár radikálisoknak is minősülnének. Emlékeimet és önértékelésemet imígyen kontrollálva, persze számolok vele, hogy a párttagsággal járó szerepvállalás közreműködővé tett a korabeli összefolyamatban is, s ennek viselnem kell a történelmi terheit.” (*Ahol a maximum volt a minimum.* Budapest, 2007, 275.)

Hogyan került végül is sor a párttal való szakításra?

Nekem nem kellett a párttal szakítanom, egyszerűen '56 után a régi párt megszűnt, és az újba be kellett lépni. Az újba én nem léptem be, tehát ez volt a szakítás formális része. Minden agitációnak ellenálltam, és nem léptem vissza a pártba. Ami korábban történt, '53, tehát a Nagy Imre-program után, az a fokozatos eltávolodás volt a párttól, és az az elhatározás, hogy úgynevezett politikusi szerepet nem vállallok. Engem '53 után — éppen a Minisztertanács kulturális titkárságán dolgoztam mint a könyvkiadás és az irodalom előadója — egy káderbizottság elé rendeltek, és megkérdezték, hogy mit akar az elvtárs csinálni? Mondtam, hogy én irodalomtörténész szeretnék maradni — akkor már egy-két tanulmányt publikáltam.

Tájékoztattak, hogy az egyetemre, ahol legtöbb lehetőség nyílna számomra a kutatásban, nincs módjuk áthelyezni, de rám bízhatják az éppen átszervezés alatt álló Társadalmi Szemle kulturális rovatvezetését, ami ugyan még mindig pártkapcsolattal rendelkező tisztség volt, de már nem hivatalnoki vagy adminisztratív tisztviselői beosztás. Mindezt azonban megelőzte egy nyolc hónapos szakasz, amelyet Révai József népművelési miniszteri titkárságán töltöttem. Mindig megkérdezik, hogyan kerültem oda. Egyszerű a válasz: engem, mint nyilván több nemzedéktársamat, kiszemeltek erre a beosztásra. Nyilván voltak olyan feltételek, amelyeknek meg kellett felelniük választottjaiknak. Az első, hogy párttag legyen az ember, ugye én az voltam. A másik feltétel, hogy munkás származású legyen, én az voltam, mint említettem, pályamunkás gyereke. A harmadik, hogy jól képzett legyen, és nyelveket tudjon. Ötödéves voltam, amikor az Akadémia alkalmazott az I. Osztályon mint kulturális tisztviselőt, s egyszer ide érkezett egy telefonhívás a korabeli értelmiségi káderestől, Csendes elvtárstól, hogy menjek át hozzá. Ő közölte velem, hogy engem akarnak Révai elvtárs mellé helyezni miniszteri titkárként. Azután fejkopogtatás következett, majd Csendes elvtárs telefonon közölte Révaival, hogy talált egy jelöltet.

Azonnal át kellett mennem a Báthori utca 10-be, ahol a Népművelési Minisztérium működött. Ott fogadott Révai, s egész délelőtt folytatta a fejkopogtatást. Mindent az égvilágon megkérdezett. Többek között teljesen inadekvát kérdéseket is tett föl nekem, például azt, hogy milyen volt az én munkásmozgalmi múltam. Mondtam, hogy semmilyen. Akkor nemcsak nekem nem volt munkásmozgalmi múltam, de egyetlen egy élő kommunistát sem ismertem Karcagon. Révai belenyugodott és álnaiv kérdéseket is feltett, hogy végül is miért szüntették meg a Collegiumot. Én erre nem válaszolhattam neki, hogy talán kérdezze meg saját magát, hanem elmondtam, hogy kár volt, mert értékeket őrzött. Minden egyebekről kérdezett, míg végül felvette a telefont, s leszólt a minisztérium személyzeti főnökének, hogy megvan a személyi titkára, és a legkisebb fizetést adja neki, mert nagyon fiatal. Én akkor huszonnégy éves voltam. Azt tudni kell, hogy a miniszter személyi titkárának az a dolga, hogy a miniszterhez beérkező nem titkos leveleket kezelje. Tehát elolvassa, referáljon a miniszternek, és választ fogalmazzon. Az úgynevezett „fontos” leveleket nem a személyi titkáron keresztül juttatták el a miniszternek, hanem volt egy titkárnő, és volt egy testőr, egy ÁVH-s őrnagy, azon keresztül mentek a titkos levelek. Én az említett titkári munkát csináltam hét-nyolc hónapig, februártól szeptemberig. Akkor úgy, ahogy Révai mellé rendelték, onnan azonnal minden indoklás nélkül eltávolítottak. Csak utólag hallottam, hogy hoztak egy határozatot: a főtitkár és a főtitkár-helyettesek mellett csak az akkor megszervezett pártfőiskola frissen végzett hallgatói dolgozhatnak. Én nem óhajtottam se pártfőiskolára menni, se pártiskolára. Tőlem is elvárták volna ezt, de én mindig azt válaszoltam: most fejeztem be az egyetemem, s Eötvös Collegista is voltam, ott pedig még Marxot is eredetiben vagy angolul olvastuk. Az utódom valóban pártfőiskolát végzett.

Ez az a hét-nyolc hónap, amit nekem vagy rólam egész életemben felemlgettek, s teszik mind a mai napig. Nagyon sokszor, amikor a nevem felmerült vagy felmerül, az az első válasz, hogy de hiszen ő Révai titkára volt. Nekem személyesen semmi közöm nem volt ahhoz, hogy én Révai titkára lettem. Annyira nem, hogy utólag tudtam meg anyukám egyik leveléből: „Kisfiam, mi van veled? — szólt a levél — Az egész utcát végignyomozták miattad.” Akkor érkezett el az eseménysor egy pontra, ami véletlenszerű volt, s azt vonta maga után, hogy engem végül Révai felvett. A véletlen pedig az volt, hogy az elődöm tébécés volt, s a rutin vizsgálatok egyikén kimutatták, hogy aktív, s abban a pillanatban eltávolították Révai mellől, akit nagyon féltettek, mert ő is beteg ember volt. Ez volt az a véletlen mozzanat, hogy a sok tartalékolat elővizsgálat meg előkészület után dönteniük kellett, hogy kit vegyenek fel Révai mellé, s az én lettem. Mondom: ebben személyes döntésemnek nem volt szerepe, nem óhajtottam semmi ilyesféle tisztséget, s

utólag, amikor tehettem, mindenféle politikai dimenzióból igyekeztem kihátrálni, hiszen sokszor lett volna lehetőségem, hogy úgynevezett politikai pályát fussak be. Amikor leváltottak a Révai-titkárságon, előadói minőségben áthelyeztek a Népművelési Minisztérium Irodalmi főosztályára, tehát nem a karrier útján indítottak el. Nekem kellett foglalkoznom az Irodalmi Alappal, illetve az Írószövetség előadója voltam. Ennyit tudok mondani az én politikai történetem háttéréről és személyes motívumairól.

1955–1956-ban Ön az Új Hang című irodalmi folyóirat felelős szerkesztője volt. Milyen szerepe volt az Új Hangnak a korabeli irodalmi és irodalompolitikai viszonyok között?

1955 tavaszán kaptuk meg a megbízást az Új Hang szerkesztésére Simon István költővel együtt. Mind a ketten megbízható, fiatal kommunista kádereknek számítottunk származásunk és helyzetünk miatt is. Simon István parasztfiú, ugyancsak volt Eötvös Collegista, és akkor már ismert költő volt, a Szabad Népeknek volt munkatársa, az akkori pártlapnak, én pedig a pártfolyóiratnak, a Társadalmi Szemlének voltam a kulturális rovatvezetője. Tehát megbízható emberek voltunk, és azért szemeltek ki bennünket. Mi persze örömmel vállaltuk ezt a megbízást, hiszen én 28 éves voltam '55-ben, Simon Pityu egy évvel idősebb, és ebben a korban az ember főnyereménynek tekinti, ha egy folyóiratot szerkeszthet. A későbbiekben azonban mi teljesen önállóan tudtuk megvalósítani elképzelésünket, és érvényesíteni ízlésünket meg irodalmi eszményünket. Ennek az volt oka, hogy időközben '53 és '56 között az állandó belső harc a Nagy Imre-irányzat és a restaurációs erők, tehát Rákosi-Gerő között, felőrölte a központi hatalmat, és ekkor már nem volt erejük, hogy retorziókat alkalmazzanak azokkal szemben, akik önálló utakat keresnek. Az Új Hang — utólag megfogalmazva a szerepét — abban volt kiváló, hogy az Irodalmi Újság mellett vállalta az irodalomtörténeti feladatot. Az Irodalmi Újság elsősorban a publicista írókat gyűjtötte maga köré, és azokat az írásokat közölte a szépíróktól is, amelyek politikai jellegűek voltak. Ezek bátor, '56-ot előkészítő politikai iratok voltak, s így az Irodalmi Újságnak mindenen előtt politikai szerepe volt. Mi nem politikai szerepet akartunk betölteni, hanem azt akartuk, hogy az addig elhallgatott, vagy fórumot nem kapott íróknak adjunk szabad teret. Középpontban álltak az én nemzedékemnek az írói, mindenen előtt Juhász Ferenc és Nagy László, akik akkor egy-két évvel korábban kezdték el a saját irodalmi megújulásukat, és akkor alakították ki mind a ketten azt a költői hangot, világképet, amely miatt ma is becsüljük őket. Ezeknek a kísérleteknek nem volt rendszeres megnyilatkozási lehetősége, viszont, amikor mi megkaptuk az Új Hangot, azonnal ezt a két költőt, főleg Juhász Ferencet állítottuk a középpontba. Utólag úgy fogalmazom, hogy az Új Hangnak Juhász Ferenc volt az Ady Endréje. Majdnem minden számban megjelent, nagyon előkelő helyen.

Legalább ilyen fontos volt, hogy a nemzedékemnek az akkor meginduló prózaíróit is közöltük. Olyanokra gondolok, mint Sánta Ferenc, vagy akiről nem nagyon tudnak már, mert korán

meghalt, Szabó István. Volt egy Kamondi (Tóth) László nevű fiú, aki nagyon jó novellista volt. Akkor még nagyon jó novellista volt Csurka István, őt közöltük rendszeresen, vagy Moldova György, aki ugyancsak novellistaként, és nem dokumentumregény-íróként vált ismertté. Ez a két forrás abszolút frissen tartotta a folyóiratot, de emellett még kinyitottuk a kapukat azok előtt az élő klasszikusok előtt is, akik ugyancsak gondokkal küszködtek, amikor úgynevezett „rázós” műveik kiadásáról volt szó. Kettőt említenék mindenekelőtt: Illyés Gyulát és Déry Tibort. Ha valaki tüzetesen végignézi Illyés Gyulának a történetét, és publikációinak a sorrendjét is figyelembe veszi, akkor azt veszi észre, hogy Illyés a Rákosi-korszakban drámákat ugyan közölt, de verset csupán egyet, az *Építőkhöz* címűt, onnantól kezdve verset nem publikált. Amikor mi megindultunk, azonnal felkerestük Illyés Gyulát, és ő egymás után adta nekünk a verseket, nem is egyenként, hanem megkomponált csoportokba szedve azokat, és hogy ez egy egész kötetnek az anyagából emeltetett ki, azt abból láttuk, hogy ezek a gépelt kéziratlapok meg voltak számozva, és nem kurrensen kaptuk a lapokat, hanem ahogy Illyés Gyula elképzelte. Az Új Hangban közölt Illyés-versek jelentek meg később a *Kézfogások* című híres kötetben. Ennek következtében a klasszikusok közül, a véleményünk legradikálisabb, legérvényesebb költő kifejezője Illyés Gyula volt. A másik élő klasszikus, Déry Tibor is hamar felfedezett bennünket, és elkezdte nekünk adni a novelláit, illetve a kisregényeit, s ami a legfontosabb: nekünk adta a *Niki* című kisregényét. Ha valaki átnézi ennek a korszaknak a szépirodalmát, nagyon sok utalást és hangulati korképet kap ezekben az írásokban, de kifejezetten forradalmi tematikájú, vagy a forradalmat közvetlenül előkészítő művet már kevesebbet. A *Niki* ezek közé tartozik, egy kutya története, amelynek a gazdáját letartóztatják, és mire a gazdát kiengedik, a kutya elpusztul. A *Niki* kétségtelenül a kor egyik kulcskérdését mondta ki nyíltan, a törvénytelen pereket és a letartóztatásokat, az egész törvényteleniséget, ami az elkeseredettség és szegénység mellett az egyik legfontosabb kiváltója volt az '56-os forradalomnak. S figyelembe vettük a többi író is, akiket nagyra becsültünk, és akiknek a közlése az Új Hang magas irodalmi színvonalát segítette. Például Örkény István első korai groteszk-kísérleteinek is mi adtunk teret, vagy Vas Istvánnak, akit nagyra becsültünk. De az elhallgatott írók is nálunk jelentek meg, vagy nálunk is megjelentek. Csak hogy néhány nevet mondjak: Szabó Lőrinc, Németh László, Füst Milán, Weöres Sándor. Nem olyan rendszerességgel, mint a kortárs költőink, tehát Juhász és Nagy, de nagyon jelentős művekkel jelentek meg az Új Hangban. Én nagyon fontosnak tartom, és ebben személyes gesztus volt, hogy Lator László itt indult újra. Latort ugyanis, aki az Eötvös Collegiumban szintén évfolyamtársam volt, már úgy volt ismeretes, mint költő,

az egyetlen a Collegium költői közül, akinek az első kötetét már ki is akarták adni. Az egyik kiadónál kiszedve és tördelve volt ez, amit a Könyvhivatal, azzal a váddal, hogy szürrealista versek vannak benne, visszavont. Attól kezdve Lator nemcsak hallgató, hanem vidéki középiskolai tanár volt, tehát teljesen kiszorult az irodalmi életből, és én nagyon boldog voltam, hogy az újraindításában részt vehettem.

A társművészetekre is ki akart tekinteni az Új Hang, és két nagyon fontos megnyilatkozása volt ezen a területen. Az egyik már mindjárt az indulásnál. 1955 szeptemberében ünnepelte az ország Bartók évfordulóját, és mi egy volt kollégistatársunknak, Colin Masonnek, az angol Bartók-kutatónak a tanulmányát közöltük. Mindenki ismerte Colin Masont, aki a Collegiumban együtt tanult velem. Colin bármennyire ismerte is a magyar viszonyokat, de szabadabban, és a világ zenetörténetét jobban figyelembe véve tudta megítélni Bartókot, úgy, hogy megemlítette azokat a kortársakat és elődöket, akiket a szocialista realista művészetértelmezés dekadensnek minősített. Például Debussyt és másokat. Nagy szenzáció volt, hogy mi Colin Masonnel ünnepeltük az 1955. szeptemberi Bartók-évfordulót. A másik társművészeti gesztusunk, amire büszkék lehetünk, Kondor Béla felfedezése volt. Azt tudni kell, hogy az ember nem csupán a szellemi életnek a különböző társaságaiból él, hanem a baráti kapcsolataiból is. Az Eötvös Collegium nagyon erős baráti kapcsolatokat őrzött meg a jövő számára. Még most is, ha találkozunk egymással, ott folytatjuk a beszélgetést, ahol hatvan éve abba hagytuk. Ilyen kollégista társam volt Németh Lajos művészettörténész, akivel folyamatosan tartottam a kapcsolatot, és aki a legjobb személyes barátom volt ebben az időben. Ő segített bennünket a képzőművészeti tájékozódásban, s ő mondta egyszer, hogy most, '56-ban fog végezni egy zseniális ifjú a Képzőművészeti Főiskolán, ez Kondor Béla, s ő ajánlaná, hogy mi rögzítsük az ő indulását. Vállalta, hogy tanulmányt ír Kondorról, meg is írta a tanulmányt, ami az Új Hang terjedelmét tekintve hangsúlyos írás volt, terjedelmileg is figyelemre méltó, és közöltünk grafikákat Kondor diplomamunkájából, a Dózsa-sorozatból. Továbbra is tartottuk a kapcsolatot, most már függetlenül az augusztusi felfedező számtól, s '55 szeptemberében közöltük tőle azt a híres rézkarcot, aminek az volt a címe, hogy *Készülődés a forradalomra*. '55 szeptemberében nem tudtuk, mit cselekszünk, de utólag büszkék voltunk erre a közleményre. Még nagyon sok példát tudnék mondani, sok fontos nevet, érdekes anekdotikus történetet a folyóirat életéből.

Milyen keretek között és milyen ars poeticával szerkesztették a lapot?

Természetesen volt irodalmi elképzelésünk, tudtuk, hogy milyen irodalmi értékeket szeretünk, és akarunk támogatni. Hosszú ideig kínlódtunk egy programcikk megírásával. Végül úgy döntöttünk, hogy nem közlünk programcikket, mert nem akarjuk megkötni a

kezünket, hanem rábízzuk a gyakorlatra, hogy mit akarunk kifejezni. S ez nemsokára sikerült is. Minden programcikk nélkül néhány hónapon belül az egyetemi ifjúság pontosan tudta, hogy az Új Hang mit akar, hogy az elhallgatott irodalmak rendjét akarja helyreállítani, és keresték az Új Hangot, nagyon népszerű folyóirat lett. Később ez feleslegessé is tette a programcikket. Még egy kiegészítést hadd tegyek az Új Hangról szóló válaszomban: a szerkesztőség is a baráti körünkből és közvetlen szellemi kapcsolatainkból regrutálódott. A költői rovatvezető Csoóri Sándor volt, a prózai Czine Mihály, a kritikai pedig Tamás Attila. Tehát a szerkesztőség is jelezte minőségigényünket. Nagyon egyetértők voltunk, s hadd mondjam el a történelmi igazság jegyében azt is, hogy az odaküldött pártemberek ugyancsak szolidárisak voltak velünk. Nekünk is volt ugyanis szerkesztőbizottságunk, és ide a pártközpont Baranyi Gyulát delegálta, aki Farkas Mihálynak volt a titkára, ő pedig akkor a kulturális főnök szerepét töltötte be, mert Révai ekkorra már megbukott. Baranyi minden szerkesztőbizottsági ülésen részt vett, pontosan tudta, hogy mi lesz a következő számban. Soha sem tett az Új Hang ellen, a legrázósabb időszakokban sem, hallgatólagosan mindig támogatta törekvéseinket. Aki ismeri a korviszonyokat, tudja, hogy a Baranyi Gyulák nélkül nem sikerült volna ilyen szabadon érvényesíteni a magunk felszabadult ízlését és gondolkodását.

Hogyan élte meg az '56-os forradalmat, majd az azt követő megtorlás időszakát?

Én a Tekintetben teljes terjedelmében közöltem az 1955 nyaratól kezdődő történetemet egészen a forradalomig, a forradalmat túlélve, az azt követő időkhig. Ebben nagyon sok izgalmas pillanat volt, s ezek természetesen összefüggésben voltak, mint a korábbiak is, a véletlenekkel. Csak röviden említem, amit részletesen megírtam ebben a magántörténetben, hogy '56. október 23-án este én Esztergomban voltam, az esztergomi tiszti klubban kellett előadást tartanom, *Miért harcolnak a magyar írók?* címmel. Alighogy elkezdtem az előadást, a parancsnok közölte, hogy fiatal tiszthallgatóságomnak meg kell hallgatnia Gerő Ernő beszédét. E „közjáték” után én már nem is folytathattam a beszédemet, mert a készültség elparancsolta hallgatóságomat. Másnaptól kezdve az Írószövetségben éltem végig az eseményeket. Pontosabban csak a szellemi jellegű megnyilatkozásokban vettem részt. Nekem semmiféle felkelő ambícióm nem volt, nem is érttettem egyet az akciókkal, hanem azzal a szellemi felszabadító mozgalommal haladtam együtt, amelynek a központja az Írószövetség volt. A szerkesztőség nagyon közel volt a Bajza utcai írószövetségi székházhoz. Amikor azután viszont 1956 decemberében megszüntették a folyóiratokat, majd feloszlatták az Írószövetséget, bennünket kéthavi végkielégítéssel szélnek eresztettek.

Én '57 januárjától kezdve munkanélküli voltam. Kevesen tudják, hogy akkor is volt munkanélküli segély, s én azon éltem.

Fontosabb volt azonban, hogy a még működő kiadóktól kisebb munkákat lehetett kapni. Részben jegyzeteket készítettem könyvekhez, részben pedig fordítást vállaltam. Akkor már jóban voltam Ottlik Gézával, s ő éppen egy amerikai antológiakötetet szerkesztett, s nekem is adott fordítani valót. Véletlenül nagyon jó írókat kaptam, például az egyik volt Saul Bellow, aki Nobel-díjat is kapott, mellette Robert Pen Warren, aki professzor-író volt, s harmadikként T. Farrel. Később megkaptam egy népszerű író, Albert Maltz egyik regényének fordítását is. Ez volt a *Simon McKeever utazása*, ami több kiadást megért. Ilyesmiből éltem.

Az Új Hangban elkezdett tevékenység folytatódott aztán a kiadói munkában?

1957 májusában érkezett el hozzám a felkérés, hogy vállaljam el a Magvető irodalmi vezetői tisztségét. Én mint tisztviseelő és bedolgozó ismertem a kiadói tevékenységet, és igent mondtam a felkérésre, mert úgy éreztem, hogy itt is lehet valami jót csinálni. De szerencsére akkor már voltak történelmi tapasztalataim, és feltételül szabtam, hogy akkor lesz végleges a vállalásom, ha az üres helyekre bevihetem a saját embereimet. Köpeczi Béla volt akkor a Kiadói Főigazgatóság vezetője, s vele, mint régi Collegistával kötöttem meg az alkut. Már a Kiadóban meg is próbáltam három embert kineveztetni, akik közel álltak hozzám, s akikről biztos lehettem, hogy nem jelentenek föl. Mert a kiadói munkában nem a vezető olvassa a legtöbb kéziratot, hanem a szerkesztőségi munkatársak. Ők kapják kézbe az ismeretlen új kéziratokat is, és ők gondozzák később az elfogadott könyveket is. A legizgalmasabb, legkritikusabb kéziratot csak úgy lehetett kiadni, ha közös kockázatvállalás áll mögöttük. Ezért volt fontos, hogy legalább néhány hozzám szellemileg közel álló ember dolgozzon a lektorátusban. Egy hónapon belül kiderült, hogy erre nincs lehetőség, mert húzták-halasztották a kinevezéseket. Végül szerencsémre aztán nem én, hanem ők hívtak össze egy pártértekezletet, ahol engem mint párton kívüli irodalmi vezetőt maguk elé rendelték. Akkor még nem indult újra az Írószövetség, s a párttag írók különböző kiadói pártszervezetekhez csapódtak. Életveszélyes lett volna, ha egy ilyen alkalmi társaság dönti el az én sorsomat, illetve a kiadó sorsát, s én akkor a humoromhoz folyamodtam. Azt mondtam: „Fiúk, én olvastam a bolsevik párt történetében, hogy ilyenkor nem az egész pártszervezetet kell összehívni, hanem csak a kiadói frakciót.” Azt mondták: „Ne hülyéskedj!” — „Nem hülyéskedek — fellettem —, Nézzetek utána!” Felhívták a pártközpontot, s ott azt mondták: „Bodnár elvtársnak igaza van”. Úgyhogy az ajtóból kezdtek visszaküldeni a nem kiadói alkalmazottakat, ami számomra már fél győzelem volt. Ilyen alapon kezdődött el a tárgyalás. Két ellenfelem volt, az egyik a párttitkár, a másik pedig egy M. G. nevű író. Az volt a vád ellenem, hogy „Bodnár elvtárs narodnyik kiadót akar csinálni a Magvetőből”. A másik, hogy lebecsüli, és „fet a komplé” elé akarja állítani a pártszervezet. Erre közbe-

szóltam, hogy „accompli”! A „komplé” női ruha három részből. — „Ne haragudj Bodnár elvtárs — védekezett az író — de nekem nem volt módomban tanulni idegen nyelveket.” — „Akkor ne beszélj idegen nyelveket, tudunk mi magyarul mindnyájan.” Már látszott, hogy reménytelen a komoly vita, aztán egy idő múlva meg is untam a kioktatásomat, s odafordultam az ott ülő Köpeczihez: „Emlékszel a feltételeimre?” Az mondja: „Emlékszem.” — „Tudod teljesíteni?” Azt mondja: „Nem tudom.” — „Akkor az következik, amiben megállapodtunk, tehát lemondok.” Másnap aztán arra kért az egyik magasabb beosztású illetékes, hogy amíg nem találunk helyettem új embert, maradjak a helyemen. Így én még három hónapig mint lemondott irodalmi vezető dolgozhattam a Magvetőben, s mivel az igazgatói hely is üres volt, nagyobb mozgástérrel rendelkeztem, mint a fegyelmezhető legitim vezetők. Ilyen körülmények között pár dolgot meg is tudtam valósítani elképzeléseimből. Például számos „Új Holdas” író jelent meg ex-lex vezetésem három hónapja alatt. Többek közt Nemes Nagy Ágnes egy kötete, Ottlik Géza kisregénye, a *Hajnali háztetők*, vagy a Mészöly Miklós újraindulását jelző novellagyűjtemény, a *Sötét jelek*. S amire még büszke lehettem volna, ha a sors egy kicsit még segít: folyamatban volt Németh László *Magyar műhely* című kötete. Ez lett volna a soros tanulmánygyűjtemény a *Minőség forradalma* után. Ebből sajnos nem lett semmi. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy Németh László nagyon sokszor ceruzával írta a kéziratait, és a ceruzakézirat elmosódott. B. Nagy László, aki tudott gépelni, vállalta a legépelését Németh László kérésére. Majdnem minden héten fel kellett azonban keresnie Németh Lászlót, és rekonstruálni, hogy mi lehetett az elmosódott kéziratban, ezért nagyon lassan haladtunk. Ennek következtében, amíg én ott még működhettem, kifutottunk az időből. A kötetből azután csak a programtanulmány, a *Magyar műhely* jelent meg, darabjait pedig különböző kötetekben szétszórva publikálta Németh László. Ez a szabad kaland végül úgy fejeződött be, hogy az Irodalomtörténeti Intézetben találtak egy embert, Béládi Miklóst, akivel én akkor már jó viszonyban voltam az Új Hang-időkből, mert őt is közöltük. Ő vállalta a Magvető irodalmi vezetését, s akkor én egyszerűen helyet cseréltem vele. Később Béládi is belebukott vállalkozásába, s őt valóban „kicsinálta” a kiadó igazgatója és az irodalompolitika. Végül ő is visszavonult az Intézetbe, az Intézet nagyvonalúságát bizonyítja, hogy azonnal helyet adott neki, s folytathatta a munkáját mint kutató. Még évtizedekig együtt dolgozhattunk, kollégám volt és nagyon közeli barátom. Korán halt meg, ötvenöt éves korában.

(Folytatjuk)